

MANJŠINSKE KNJIŽNICE IN TUJEJEZIČNE ZBIRKE V FUNKCIJI MEDKULTURNEGA DIALOGA

Avtorji: *Boris Jesih, Frida Biščan, Jana Menaše, Rozina Švent*

Moderator (Boris Jesih, Inštitut za narodnost-na vprašanja, Ljubljana)

Kontaktni naslov: boris.jesih@guest.arnes.si

Izhodišče razprave na okrogli mizi o manjšinskih knjižnicah in tujejezičnih zbirkah v funkciji medkulturnega dialoga je bil evropski demokratični standard, da manjšinam pripada pravica do negovanja lastne kulture, k čemur praviloma sodijo tudi manjšinske knjižnice. Kot nosilke kulture, ki je drugačna od večinske kulture, so te knjižnice same po sebi "druga stran" v medkulturnem dialogu, kar je zahtevna in odgovorna naloga. Govorili smo o tem, kako te knjižnice sedaj uresničujejo to vlogo in kako jo mislijo v prihodnje uresničevati ter kakšno dodatno podporo pri tem potrebujejo. V podobni vlogi so tudi tujejezične zbirke v splošnih knjižnicah. V ospredju razprave so bila naslednja vprašanja:

- Kako je zagotovljena knjižnična oskrba za pripadnike manjšinskih kultur?
- V kolikšnem obsegu in kako manjšinsko knjižnico uporabljajo pripadniki večinske kulture?
- Ali so organizirani kakšni posebni programi za spodbujanje medkulturnega dialoga?
- Bi lahko za povezovanje s knjižnicami matične države bolje izkoristili COBISS.Net, posebej glede na vse večjo količino digitaliziranih virov?
- Lahko predstavimo pozitivne primere medkulturnega dialoga v knjižnicah?

Žal nekateri avtorji svojih zanimivih prispevkov na okrogli mizi niso predložili v pisni obliki, in sicer:

- Ermir Nika iz albanskega ministrstva za turizem, kulturo, mladino in šport v Tirani,
- Mile Bošeski, novi direktor Nacionalne in univerzitetne knjižnice v Skopju,
- Gordana Vilotić s Filozofske fakultete Univerze Novi Sad.

Izkazalo se je, da je obravnavana tematika precej zastavljena, da dobro delujoče knjižnice na tem področju nimajo dovolj podpore in da obstajajo tudi kar velike "bele lise", kjer ni knjižnične oskrbe.

Frida Biščan (Osrednja knjižnica Slovencev na Hrvaškem): Mestna knjižnica Karlovac

Kontaktni naslov: frida@gkka.hr

Mestna knjižnica "Ivan Goran Kovačić" je ena najstarejših ljudskih knjižnic v hrvaški knjižničarski tradiciji, ki traja skoraj 170 let. To je tudi matična knjižnica za Karlovško županijo, kar pomeni, da ima strokovni in svetovalni nadzor nad ljudskimi in šolskimi knjižnicami v županiji.

Z odlokom Vladnega urada za nacionalne manjšine in Razvojne službe Nacionalne in vseučiliščne knjižnice v Zagrebu, so bile leta 1993 ustanovljene osrednje knjižnice nacionalne manjšine v Republiki Hrvaški. Mestna knjižnica "Ivan Goran Kovačić" je takrat postala Osrednja knjižnica Slovencev v Republiki Hrvaški. Od leta 2000 so manjšinske knjižnice v pristojnosti Ministrstva za kulturo, ki zagotavlja sredstva za plače zaposlenih v osrednjih knjižnicah nacionalnih manjšin in sredstva za izvedbo programa v teh knjižnicah. Osrednje knjižnice nacionalnih manjšin so del programa ljudskih/mestnih knjižnic, ki morajo v sklopu svojih osnovnih vlog in nalog zagotavljati knjižnične storitve za vse vrste, kategorije in starosti prebivalstva svojega območja/skupnosti, s tem pa tudi za nacionalne manjšine z njihovimi specifičnimi potrebami.

Program osrednjih knjižnic nacionalnih manjšin zajema: nabavo gradiva v jeziku manjšine, zagotavljanje knjižnega in neknjižnega gradiva, tribune in predavanja, razstave ter medknjižnično izposojajo. Pri tem morajo zagotavljati knjižnične storitve tudi pripadnikom manjšine zunaj kraja osrednje knjižnice.

Mestna knjižnica "Ivan Goran Kovačić" ima trenutno okoli 6.500 zvezkov knjig in periodike v slovenskem jeziku, ki so na voljo vsem uporabnikom naše knjižnice, redno pa se razpošiljajo v slovenska društva na Hrvaškem, da si jih lahko izposojajo njihovi člani. Poleg izposoje

knjig organiziramo tudi različne manifestacije, od razstav, koncertov, predavanj, promocij, do strokovnih srečanj itd.

Od samega začetka delovanja Osrednje knjižnice Slovencev obstaja sodelovanje s Knjižnico Mirana Jarca v Novem mestu. Po zaslugi direktorice Andreje Pleničar in vodje matične službe Jadranke Matić-Zupančič je dosežena zavidljiva raven sodelovanja. Pomagajo nam pri izbiri in nabavi knjig in drugega gradiva v slovenskem jeziku, skupaj pa se dogovarjamo in organiziramo književna srečanja in predavanja. Nabavo knjig v slovenskem jeziku financira Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

V času nacionalne manifestacije Mesec hrvaške knjige, ki poteka vsako leto od 15. oktobra do 15. novembra smo letos že petnajstič organizirali tradicionalno srečanje knjižnic in mest Karlovca in Novega mesta pod naslovom Slovenski dnevi v Karlovcu. Prireditelj traja dva do tri dni, v programu pa je literarni večer, razstava likovnih umetnikov na temo, ki povezuje Hrvaško in Slovenijo, ter glasbeni večer, posvečen slovenskemu glasbeniku, ki deluje na Hrvaškem. V teh petnajstih letih so v Karlovcu gostovali pomembni slovenski književniki in literarni kritiki (France Bernik, Boris A. Novak, Kajetan Kovič, Ciril Zlobec, Meta Kušar, Damjan Ovsec, Tone Pavček, Evald Flisar, Jadranka Matić-Zupančič, Barica Smole in drugi). Naša knjižnica redno sodeluje v okviru slovenskega in mednarodnega dneva knjige v Novem mestu, kjer predstavljamo karlovške književnike. Zahvaljujoč vsem tem medsebojnim literarnim srečanjem nam je uspelo skupaj izdati dvojezično (slovensko-hrvaško) pesniško zbirko karlovških in novomeških pesnikov z naslovom "Rijeka riječi – reka besed".

Eden od skupnih projektov je tudi organizacija mednarodnega strokovnega srečanja z naslovom Knjižnica – igrišče znanja in zabave. Prvo srečanje Knjižnice in prosti čas je bilo v Novem mestu leta 2005, drugi pa v Karlovcu z naslovom Knjižnice v turistični ponudbi. Karlovška knjižnica je izdala tudi zbornik lanskega mednarodnega strokovnega srečanja. Tretje srečanje je bilo letos spet v Novem mestu na temo Knjižnica in odprtost komuniciranja, naslednje srečanje pa bo v Karlovcu leta 2008.

Neprekinjena komunikacija in sodelovanje nam pomaga dosegati boljše in kakovostnejše rezultate, s čimer so zadovoljni naši uporabniki, mi pa imamo možnost izmenjave izkušenj, učenja in stalnega strokovnega izpopolnjevanja.

Iz hrvaščine prevedel Franci Pivec.

Jana Menaše (Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana): Specializiran INDOK center in knjižnica Inštituta za narodnostna vprašanja

Kontakti naslov: jana.menase@guest.arnes.si

Specializirani INDOK center in knjižnica sta del Inštituta za narodnostna vprašanja (INV), ki je najstarejši tovrstni inštitut v Evropi in tudi na svetu nasploh, saj je bil ustanovljen leta 1925 in torej šteje že častitljivih 82 let. Ob ustanovitvi se je imenoval Manjšinski inštitut in je bil namenjen manjšinskim študijam – položaju Slovencev, ki so po ustanovitvi Jugoslavije ostali kot manjšine v sosednjih državah, ter položaju nemške in madžarske manjšine v Sloveniji. Svoje delovanje je razširil na vprašanja razvoja mednarodnih standardov za zaščito manjšin, se aktivno vključil v evropsko manjšinsko politiko in pripravo zakonodaje. V začetku druge svetovne vojne so ga ukinili, da gradivo ne bi prišlo v roke okupatorjem. Proti koncu vojne je bil na osvobojenem ozemlju ustanovljen njegov naslednik, Znanstveni inštitut, po vojni pa se je njegov Oddelek za mejna vprašanja preoblikoval v INV. Najprej je deloval pod okriljem univerze, od 1956 pa kot samostojni inštitut, leta 1992 pa je postal eden prvih javnih znanstvenih zavodov v samostojni Sloveniji.

Iz zgodovinskih časov je INDOK centru s knjižnico ostalo obsežno in pomembno gradivo, ki danes šteje približno 35.000 monografij, dokumentacijsko gradivo (danes prejemamo 259 naslovov periodičnih publikacij v različnih jezikih) in arhivsko gradivo, ki priča o vlogi inštituta v preteklosti.

Z leti se je tematika, s katero se ukvarjajo raziskovalci na INV, širila skladno z družbenim razvojem, INDOK center in knjižnica pa se neprestano prilagajata njihovim potrebam in zahtevam. Tako je danes raziskovanje na INV izrazito interdisciplinarno, tematike pa med drugim vključujejo manjšinske in etnične študije nasploh (slovensko narodno vprašanje, slovenske manjšine v sosednjih državah in položaj Slovencev v državah na področju nekdanje Jugoslavije, manjšine in etnične skupnosti v Sloveniji, izseljenstvo, migracije, etnična vprašanja v Evropi in po svetu, teorija in metodologija proučevanja etnične problematike, etnični odnosi in konflikti, nacionalizem, večkulturnost, mejna vprašanja) in so raziskovane z različnih zornih kotov (zgodovina, pravo, geografija, jezikoslovje, sociologija, sociolingvistika itd.).

Naša specialna knjižnica odlično pokriva področje manjšinskih kultur in je z vsem svojim delovanjem posvečena spodbujanju medkulturnega dialoga. Obiskujejo jo raziskovalci, profesorji, študenti s tako rekoč vseh kontinentov, ki so zelo zadovoljni z obsegom in kakovostjo gradiva, ki jim je na razpolago. Smo knjižnica odprtega tipa, dostopna vsem. Med našimi obiskovalci je seveda veliko Slovencev, torej večinskega naroda, ki se kakor koli raziskovalno ukvarjajo z etničnimi vprašanji in pripadnikov manjšin oziroma etničnih skupnosti iz Slovenije in tujine. Tako nas obiskujejo pripadniki skoraj vseh evropskih manjšin, ki jih zanimajo tovrstni problemi drugod. Včasih

je prav presenetljivo ugotavljati, s kakšno problematiko se ukvarjajo naši uporabniki, saj velikokrat ni v ničemer povezana z njimi samimi in njihovimi koreninami, ampak je le posledica njihovega zanimanja in raziskovalne radovednosti. Dobro smo založeni s publikacijami, ki jih manjšine izdajajo same, in s publikacijami, ki jih o njih izdajajo strokovnjaki. Imamo tudi dobro razvito sodelovanje z ustanovami slovenskih manjšin v sosednjih državah in inštitutu sorodnimi ustanovami v Evropi in po svetu, s katerimi si izmenjujemo gradivo, informacije in na občasnih sestankih tudi izkušnje.

Pri našem delu so nam računalniške povezave v veliko pomoč in seveda pričakujemo, da bo tovrstne povezanosti in dostopnosti vedno več. Bili smo med prvimi knjižnicami, ki so se vključile v COBISS in čeprav smo po številu zaposlenih majhna knjižnica, je naš prispevek v skupno bazo precejšen. Pripravljamo se na digitalizacijo našega gradiva, s čimer se bomo lahko še bolj aktivno vključili v izmenjavo informacij in znanja. Z manjšinskimi ustanovami Slovencev v Avstriji in Italiji, kasneje pa, upamo, tudi na Madžarskem in Hrvaškem, pripravljamo skupno bazo MINDOK, ki bo vsebovala elektronske verzije vseh časopisnih člankov iz sodelujočih držav, ki se kakor koli nanašajo na manjšinsko in etnično problematiko, pri čemer bo vsaka ustanova "pokrivala" članke iz svoje države. Poleg tega nameravamo v bazo vključiti tudi nekaj našega starejšega gradiva in manjšinske časopise, kot sta na primer publikacija INV Razprave in gradivo/Treatises and Documents in Vestnik koroških partizanov/Koroški vestnik.

Upamo, da nam bo načrtovani projekt uspel in bomo tako lahko naše že doslej uspešno sodelovanje še okrepili.

Referenca

- [1] Janez Stergar (1995). Sedem desetletij ljubljanskega Inštituta za narodnostna vprašanja. INV, Ljubljana.

Rozina Švent (NUK, Ljubljana): Zbirka tiskov Slovencev zunaj Republike Slovenije

Kontakti naslov: rozina.svent@nuk.uni-lj.si

V svojem prispevku bi se omejila predvsem na dve področji:

1. Predstavitev zbirke, ki je do leta 2005 delovala kot t. i. "D-fond" ali fond prepovedanega tiska – kar je bilo predvsem posledica takrat veljavne zakonodaje (zloglasni 133. člen), ki je prepovedovala hranjenje in širjenje Jugoslaviji sovražnega tiska, kamor je praviloma sodilo vse gradivo, ki ga je izdajala slovenska politična emigracija. Formalno

je leta 1990 zbirka postala dostopna vsem uporabnikom – brez omejitve (ob upoštevanju določil, ki veljajo za nacionalno knjižnico, da se 'slovenika' ne izposoja na dom, temveč je gradivo dostopno le za prezenčno rabo v prostorih zbirke ali v veliki čitalnici). S tem letom se je tudi zelo povečal obisk (predvsem študentov na različnih stopnjah izobraževanja pa tudi številnih posameznikov, ki jih zanimajo določene teme iz naše polpretekle zgodovine, v zadnjem času pa tudi veliko ljudi, ki iščejo sorodstvene zveze – različni "rodoslovni navdušenci"). Poleg samega gradiva imajo uporabniki na voljo tudi bogat listkovni katalog, v katerem je okrog 20.000 listkov (avtorske značnice – izpisi iz večine periodike, ki stoji v zbirki). Od leta 2002 dalje pa je vse gradivo sproti vneseno tudi v vzajemni katalog, kar izredno olajša nadaljnje iskanje.

2. Predstavitev projekta "Vzpostavitev sistema inventarizacije in varovanja knjižnične kulturne dediščine v zamejstvu in izseljenstvu", ki je bil izveden v okviru CRP "Konkurenčnost Slovenije 2001–2006". S tem projektom smo želeli ugotoviti "obstoječe stanje izseljenskih knjižnic" (predvsem, v kakšnih pogojih delujejo in kakšno gradivo hranijo). Na podlagi pridobljenih podatkov (v obliki ankete) bi Narodna in univerzitetna knjižnica oz. bolj konkretno Zbirka tiskov Slovencev zunaj Republike Slovenije, v prihodnje tudi zastavila svojo večjo aktivnost. Naš končni cilj je, da bi se tudi izseljenske knjižnice postopoma vključile v skupno bazo oz. vzajemni katalog (za sedaj je vključena ena sama izseljenska knjižnica, in sicer iz Bariloč v Argentini). S tem bi v večji meri izpopolnili tudi fond slovenike, ki izhaja po svetu, saj se nam le-ta, zaradi majhnih naklad in razpršenosti po vseh kontinentih sveta, pogosto izmuzne.

Zasnova projekta

Projekt, ki je trajal 2 leti (do konca septembra 2005), je bil sestavljen iz več faz:

1. Priprava podatkovne baze izseljenskih/zdomskih in zamejskih knjižnic, ki še niso vključene v vzajemni katalog.
2. Na tako zbrane naslove knjižnic poslati anketne liste in na podlagi le-teh ugotoviti obstoječe stanje knjižnic – obseg fonda, vrste gradiva, ki ga hranijo, odgovorne osebe, prostorska ureditev knjižnice in tipi knjižnic.
3. Analiza zbranih anketnih odgovorov in na podlagi le-teh pripraviti nadaljnjo strategijo medsebojnega sodelovanja – predvsem strokovni nasveti in priporočila vodjem knjižnic.
4. Priprava podatkovne baze rokopisnega in drugega vrednejšega gradiva literarnih in drugih avtorjev, ki so pomembni za slovensko kulturno zgodovino (predvsem evidenca osebnih literarnih zapuščin).

Naša raziskava je bila zaradi kratkega izvedbenega roka in številnih težav pri pridobivanju naslovov knjižnic, ki praviloma delujejo v okviru društev, osredotočena predvsem na povojne slovenske izseljence na južni polobli (Argentina – 16 in Avstralija – 20) in v ZDA (2; predvojna izseljenska skupnost, ki praviloma ne zna več slovensko, v to raziskavo ni bila vključena, saj je njihova Slovenska čitalnica v Slovenskem narodnem domu na St. Clair v Clevelandu samo še kulturni spomenik zaprtega/arhivskega tipa). Od evropskih držav je bila za sedaj vključena le Švedska (3), Republika Srbija in Črna gora (2), Italija (Knjižnica Dušana Černeta, ki že vrsto let sistematično zbira predvsem izseljensko gradivo). Anketa je bila objavljena tudi na spletu <http://www.glasslovenije.com.au/crp-nuk-2004-2006.htm>, vendar se je ta način pokazal kot povsem neuspešen, saj so predvsem starejši ljudje precej nezaupljivi do tega medija. Tudi sicer se je pokazalo, da ljudje precej neradi odgovarjajo na ankete – bodisi, da gre še vedno za določeno nezaupanje do kakršnega koli “zasliševanja” ali pa preprosto za odvečno delo, saj knjižnice praviloma vodijo prostovoljci, ki za svoje delo niso plačani. Od skupno 44 odposlanih anket je bilo izpolnjenih in vrnjenih le 14 (31,8 %).

Anketa zaprtega tipa je bila sestavljena iz 25 vprašanj (na dveh listih).

Sklepne ugotovitve

1. Osnovni cilji projekta – izdelati podatkovno bazo izseljenskih knjižnic in ugotoviti stanje knjižničnega fonda – so bili doseženi v pričakovanem obsegu.
2. Ob sami anketi in v številnih pogovorih in korespondenci s posameznimi knjižničarji pa se je pokazala cela vrsta težav oz. vprašanj:
 - Dotok gradiva – izseljenske/zdomske skupnosti pričakujejo več pomoči iz domovine pri nabavi slovarskega gradiva, priročnikov in različnih pregledov (geografskih, zgodovinskih, književnih, z eno besedo enciklopedično gradivo) ter gradiva, ki bi bilo zanimivo za mlajšo generacijo – s tem bi jih tudi pridobili, da bi raje in pogostejše zahajali v knjižnice in kasneje tudi nadomestili ostarele knjižničarje.
 - V zadnjem času se knjižnice srečujejo z dotokom starejšega gradiva (bodisi zaradi smrti ali bolezni ljubiteljskih zbiralcev) in ne vedo, kaj naj naredijo s tem gradivom – praviloma gre za gradivo, ki si ga skorajda nihče ne izposoja več (zastarelo ali pa gre za stare plošče, za katere ni več na razpolago ustreznih aparatov za poslušanje), srce pa jim ne da, da bi ga enostavno odpeljali na odpad. Delna rešitev (ni pa prav poceni!) bi bil prevoz vrednejšega gradiva v Slovenijo – morda v NUK ali v kakšno bolj specializirano knjižnico (inštituti) – lahko bi ga ponudili novoustanovljenim slo-

venskim lektoratom po svetu ali pa ga na kakšni knjižni dražbi ponuditi v odkup novim zbiralcem knjig.

- Obdelava gradiva (maska za vnos) – najti bi morali nekoliko bolj preprosto obliko tega vnosa, ki bi se ga lahko naučili (priučili) tudi “ljubiteljski knjižničarji”.
- Potreba po posebnem strokovnem priročniku – osnovnih navodilih, kako naj se urejuje knjižno, rokopisno in arhivsko gradivo.

Priporočila za nadaljnje delo:

- Nadaljevati z zbiranjem podatkov o izseljenskih knjižnicah – predvsem na področju nekdanje skupne države Jugoslavije, v Evropi in ZDA ter Kanadi.
- V vsaki državi zadolžiti vsaj eno knjižnico, ki bi sistematično zbiral vse slovenske tiske (sloveniko), ki izide v tej državi. Ta bi tudi morala prevzeti vlogo pošiljanja “obveznega izvoda” v NUK, ki bi jim v zameno pošiljal pomembnejše slovensko gradivo iz Republike Slovenije. Te izbrane knjižnice bi morale poskrbeti tudi za prisotnost njihovih knjig v nacionalnih knjižnicah držav, v katerih živijo (to dokaj dobro že poteka v ZDA, kjer državna knjižnica v Washingtonu zbira tudi vso “ameriško sloveniko”, in v določeni meri tudi v Avstraliji, v Argentini in drugih državah pa je to povsem nesistematično).
- Pripraviti ustrezno strokovno izobraževanje za knjižnične delavce (podobno kot je bilo to do sedaj že organizirano za arhiviste, učitelje in novinarje – preko Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu).

Tako pri pripravi ankete kot pri vsakdanjem sodelovanju z manjšinskimi oz. izseljenskimi knjižnicami pa se vse bolj kažejo tudi težave, ki so posledica neustrezne razvrstitve večine knjižnic iz nekdanje skupne države Jugoslavije v skupino “izseljenskih knjižnic” (edina izjema so knjižnice oz. društva na Hrvaškem), saj je temu segmentu tudi v našem državnem proračunu namenjenih bistveno manj sredstev. Kot dokaz nam lahko služi pravkar zaključeni razpis vladnega Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu, kjer je za področje zamejstva na voljo kar 7.700.000 evrov, za vse področje izseljenstva pa le 900.000 evrov. Predvsem pa v teh primerih ne gre za klasično izseljenstvo, temveč bi njihov status morali nekako redefinirati tako, da bi bili približno izenačeni z našimi zamejci. Številni med njimi so po različnih krajih Jugoslavije le službovali, tam jih je zatekla “osamosvojitve Slovenije” in tako so praktično čez noč postali povsem odrezani od domovine. Prav zaradi občutka ogroženosti se le-ti vse bolj tudi društveno organizirajo in prav je, da jim pri tem matična država čim bolj pomaga. Zagotovo bo k boljšemu povezovanju in sodelovanju veliko pripomoglo tudi dejstvo, da se večina nekdanjih jugoslovanskih republik, sedaj že samostojnih držav, odloča za prevzem COBISS-a.